

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ
имени АЛЬ-ФАРАБИ

АУДАРМАТАНУ ЖӘНЕ
КОМПАРАТИВИСТИКАНЫ ОҚЫТУ МЕН
ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК МАҚАЛАЛАР
ЖИНАҒЫ

СБОРНИК

научных и учебно-методических статей
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ
И ИЗУЧЕНИЯ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ
И КОМПАРАТИВИСТИКИ

MATERIALS

of scientific and methodological articles
TOPICAL ISSUES OF TEACHING AND
LEARNING TRANSLATION AND
COMPARATIVE STUDIES

қазіргі таңда аударма мәселесі келелі проблемалардың бірі болып келеді. Сондықтан осы орайда «американдықтар үшін қасқыр кім?», «орыс халқы үшін қасқыр кім?» және «қазақ халқы үшін қасқыр кім? Деген сұрақтар туындайды. Әрине, әр елдің өзіне тән менталитеті, мәдениеті, салт – дәстүрлері бар. Қазақ халқында қасқырдың образы қазақи дүниетаныммен, ұлттық көзқараспен танылады. Ал аударылған шет тілді шығармалар қанша дегенмен, орыс халқының мәдениетіне, әлеміне сай аударылады. Сондықтан, осы мәселеде біржақты пікірдің қалыптаспағаны жөн. Осыған орай, зерттеулеріміз бойынша, Джек Лондон 1899 жылғы жарық көрген «Жазушының өмір философиясы» атты мақаласында өзіндік пәлсапалық өмірін және жеке пәлсапасының маңыздылығы жайлы айтады [8,97]. Жалпы, Лондонды зерттеушілер жазушы өз жұмысына біріліп қоймастан, ол өзін сипаттауға тырысады, өзіндік көзқарастарын да шығармаларында беру сияқты дербес ұғымын ұстанған.

Джек Лондонның жетістігі оның шығармаларындағы табиғат, реализм және романтизм арасындағы жарыстар болып табылады. Сондықтан, оның еңбектерінде натурализм реализмге қарағанда көбірек орын алған. Сонымен қатар, ол адам бойындағы қасиеттерге ерекше мән беретін батыстың өнегелі жазушыларынан. Көптеген діни сенімдерге де орай, сол жылдардағы болмысымен жақыннан танысатын болсақ ол табиғатқа және дінге де толығымен жақын болған: Лондонның реализмге анағұрлым жақын болғанын ұйғара отырып оның өз бостандығы мен өмір тәжірибесін бүкіл адамзатқа көрсету үшін тырысады. Ол табиғатты тамашалап өзінің шығармаларында идеяларын нақтылап беруге тырысады. Ол Джон Броун секілді жазушылардың өмірлік ұстанымдарынан әсерленіп: Сен өз ішкі еркің мен рухыңды сезіне білуің керек дейді...рухың сені бейбітшілікке, жаңа ойлар мен идеяларға жетелейді.

Негізінде, Джек Лондон айналадағы жайттарға деген ойын жазады, оларды түсіну үшін жазады, кейбір дүниелерді өзгертуді қалағаны үшін қалам ұшына бет бұратын, ол өзінің болмысың бар екеніне бүкіл оқырмандарын сендіру үшін жазды. Брукс, Леус, Варрен, Америка әдебиеті антологиясы, Лойтерлер: әдебиеттің өзі шындықты сипаттауда Лондонның реализмін көрсету арқылы реализм термінін тұжырымдады дейді. [8,99] Жазушының қай жұмысын алсақта оның табиғат сырын түсінуге тырысып қоймастан, оны әдебиеттің қара сөздерімен оқырманға жеткізуге деген күштарлығы оны ең байсалды да беделді жазышу етті десек қателеспейміз. Реализм мен романтизмды қоса тұжырымдаған бұл жазушы 20 ғасыр Америка әдебиетінің көрнекті өкілі екеніне сеніміміз мол.

Одан ары қарай, Жүсіпбек Аймауытұлы Джек Лондонның көптеген туындыларының ішінде «Күштілердің күші» (Лениншіл жас, 1925. №6-7) мен «Теңіз телегей аттаныс» (Жаңа мектеп, 1926. №4-5) деген екі әңгімесін тұңғыш рет қазақ тіліне тәржімалаған. Бұл екі аударма да Джек Лондонның 1924 жылы Мәскеуде орыс тілінде жарық көрген «Сила сильных» атты кітабынан алынып, аударылған. «Күштілердің күші» әңгімесі алғаш рет 1910 жылы «Хэмптон» журналында жарияланған екен. Зерттеушілердің тұжырымынша, батыс әдебиетінің әлемге таралуына бірден бір себепкер болған нәрсе «әңгіменің көлемінің жинақылығы, эпизодтар мен оқиғалар тығыздығы, заманындағы аса зәру тақырыптарды тез арада күн тәртібіне қоя білетін қасиеті» [6, 14]. Жүсіпбек аударған Джек Лондонның бұл екі әңгімесі де өз еліндегі сол кезеңнің әлеуметтік күй-қалпын бейнелеген, болып жатқан келеңсіз құбылыстарды толығымен қамтыған шығармалар еді.

Джек Лондонның бұл әңгімесінің қысқаша мазмұны мынадай: Теке сақал үш немересіне «Біз есер халық болдық, біз күштілік сырын білмедік...Күштерімізді біріктіріп, күшті болуды білмеген едік... Біздің ақымақтығымыз, тыңдай берсеңдер, одан да өткен болды. Бірақ аяқтап келгенде, есіміз кіріп еді... Осы кеңесте бірігіп ел болайық деген сөз тұңғыш аузымызға кірді, ел болдық», - деп, балық жеушілердің ел болып бірікпеген кезеңдегі өмірлерінің тартыспен өткенін, ал етжегіштердің бірліктері мықтылығынан көп жауды жең алатындығын баяндайды: «Етжегіштердің барлығы он кісі. Бір-бірінің күші он кісіге төтеп бергендей. Неге десең, олар бір кісідей қимылдайды. Олар күшін бір шұқырға жинады. Біздің алпыс жанды отыз үйіміздің күші бір кісінің күшіндей. Неге десең, әркім жеке-жеке соғысады». Әңгімені қазақ оқырмандарына қалай жеткізді дегенге келсек, Ж.Аймауытұлы аударма жасау барысында оның қазақша түсінікті әрі жатық баяндалуына аса мән беріп, көбінесе аналог табу тәсіліне жүгініп отырады. Яғни, өзге тілдік бірліктерге ана тілінде сәйкес келетін элементтерді тауып қолдануға тырысады, қазақы ұғымға лайықтайды.

Қорыта айтқанда қазақ халқы Дж. Лондонның шығармаларына оның түрлі аудармалары арқылы жетік таныс деп айтауға болады. Себебі, Джекстің шығармаларына қазақтың қарымды қаламгерлері М. Әуезов пен Ж. Аймауытұлы зор үлес қосқан. Аударманы түпнұсқамен салыстыра сараптағанымызда, көркемділігі мен стильдік сәйкестігі жағынан түпнұсқадан барабарлығын байқап көрдік. Жалпы алып қарағанда Джек Лондон шығармаларын қазақ тіліндегі нұсқасы төмен деңгейде шықпаған. анималистик жазушы Джекстің шедевр туындылары заманның зұлымат көрінісін аң мен адам

арасындағы байланыс арқылы шебер әрі өзге жазушыларға ұқсамайтын тың табиғат аясында бейнелеп көрсетеді. Осы ерекшелікті аударма барысында М.Әуезов аша білген.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әшімханұлы Д. Джек Лондон // Жас қазақ, 2012. №1, 6 қаңтар.
2. Дидахмет. Ә. Джек Лондон. Әлем әдебиеті. – Алматы, 2012 №1(365) – 5-66
3. Жұмашева А. Джек Лондон әңгімелерінің аударылуы ерекшелігі. – Алматы, 2016. – 169
4. Мырзахметов А.Ә., Қасқыр Образының Үштағаны: «Көксерек», «Ақ Азу», «Виннипег Қасқыры» Мырзахметов А.Ә., «Тәуелсіздік және Ұлттық Әдебиеттану Ғылымы» атты республикалық ғылыми-практикалық конференция.
5. Сырымова П.М Джек Лондонның повестері мен әңгімелерінің биік рухы. – Алматы, 2015.-134
6. Түсіпова Г. Ағылшын тілді жазушылар әңгімелерін қазақ тіліне аударудың ұстанымдары мен тәжірибесі. Фил.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған канд.дисс.қолжазбасы. –Алматы, 2008 ж.
7. Интернет ресурс. -[8 <https://baribar.kz>]. Alem.adebiety.kz
8. London, Jack, and Dale L. Walker. No Mentor but Myself: A Collection of Articles, Essays, Reviews, and Letters on Writing and Writers. Port Washington, NY: Kennikat, 1979. Print.p.7

КӨРКЕМ МӘТІНДЕГІ ЭТНОМӘДЕНИ МАРКЕРЛЕРДІ АУДАРУ ТӘСІЛДЕРІ

Б. Даутова,
филология магистрі
Т. Есембеков

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ф.ғ.д., профессоры,
Алматы, Қазақстан

Түйін. Мақалада көркем мәтінді аударудың өзекті мәселелері қарастырылған. Әдеби туындылардағы этномаркерлердің табиғаты, түрлері, көркемдік қызметі сөз етілген. Абайдың «Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап» өлеңіндегі ұлттық маркерлердің аударылуының мәселелері талданған.

Резюме. В статье рассматриваются актуальные вопросы художественного перевода текста. Раскрываются характер, виды и художественная деятельность этноманов в литературных произведениях были проанализированы проблемы перевода национальных маркеров Абая в его стихотворении «Сколько чувствуешь, когда живешь?».

Соңғы кездері аударматану саласының мамандары мәтіндегі этномәдени ақпаратты тану, талдау, жүйелеу мен тәржіме мәтінде жаңғырту мәселелеріне ерекше мән беруде. Ұлттық мәні, бояуы, лебізі, нақышы бар лексикалық бірліктердің әр түрлі мәдени бағыттағы коммуниканттар арасындағы ықпалдастықты дамыту мен реттеудегі орны ерекше. Әрине, түпнұсқадағы ұлттық мәдени-әлеуметтік құбылыстардың мазмұнын қабылдаушы жақтың талабы мен түсінігіне сәйкес бейімдеу мен ыңғайлаудың қиындығы жетерлік. Сонымен қатар, этномәдени маркерлердің ұлттық бірегейліктің көрсеткіші мен белгісі екенін де есте ұстаған жөн. Оған қоса оларды ұлттық код ретінде қарастырудың қиындығы бар. Аударманы екі мәдениет арасындағы диалогтың ерекше көрінісі деп қабылдау жиі кездесіп отыр. Осы орайда Э. Холл деген зерттеуші коммуниканттар арасындағы мынадай қашықтықтар мен алшақтықтарға назар аударған: а) интимдік, б) тұлғалық, в) әлеуметтік, г) көпшілік. (1) Ал этномәдени мазмұн құрайтын лексиканы арнайы бөліп алып қарастырудың қажеттілігін айтып жүргендер аз емес. Ұлттық стереотиптер мен шаблондардың халықтың ойлау жүйесінің негіздерімен тығыз байланысты екені туралы арнайы зерттеулер бар (2). Этномәдени сипаттағы лексиканы әдетте екі топқа бөліп қарастыру жиі кездеседі: 1) реалийлер, 2) ұлттық характер мен психологияны бейнелейтін сөздер. Асылы, көркем мәтінді этномәдени құбылыс деп түсінген аудармашы еңбегі табысты болмақ. Әдеби шығармада этномәдени ақпарат ашық және жасырын түрде болатыны белгілі. Ишара, меңзеу, түспалдау арқылы берілетін астарлы мағлұмат пен дерек тағы бар. Түйіп айтсақ, этномәдени компоненттер әрбір көркем мәтіннің ажырамас бөлігі. Сондықтан кәсіби аудармашылар бұл мәселеге айрықша мән бергені абзал. Осы ыңғайда ұлттық сөз өнерінің майталмандары мен шеберлерінің шығармаларының аударылу тарихы мен тәжірибесін тереңдете талдап, талқылап отыру - бүгінгі аударматанудың зәру мәселесі.

Ұлттың сөз өнерінің майталмандары мен шеберлерінің әдеби туындыларын оқыған сайын олардың жаңа қырлары мен тосын сырлары ашыла беретіні айтылған, мойындалған. Ендеше осындай күрделі ұлттық мазмұн мен өзіндік ұлттық пішінді басқа тілде сөйлеу тәржіманнан көп ізденісті талап етер. Абай шығармаларының басқа тілдерге аударылуының деңгейі мен сапасын анықтауда ғылыми тұрғыдан қарастырылмаған мәселелер баршылық. Ақын туындыларында этномәдени ақпараттың көлемі мен құрамының молдығы, оны құрайтын компоненттердің жүйелілігі талас тудырмас. Ал осынша рухани қазынаның, белсенді ұлттық код болып табылатын ақпараттың басқа мәдениет өкілдері үшін коммуникативтік әлуеті мен қарымын арттыруды, қолданылу аясы мен ауқымын кеңейтуді көркем аударма арқылы да жүзеге асыруға болар. Қазақи оқырманның өзі ақын туындыларындағы этномәдени ақпаратты тану мен түсіну үшін біраз ойланары хақ, өйткені ақын өлеңдерінің өмірге келу уақыты мен бүгінгі күнгі оқырман арасында бір ғасырдан астам уақыт жатыр ғой. Ол кезең ділі мен тілінің бүгінгіден айырымы баршылық. Мұндай мәселені бір жақты келістіру мен шешу оңай емес. Аударма теориясында түпнұсқа мен аударма мәтін, автор мен аудармашы арасындағы "аралық алшақтығын еңсеру" деген ұғымның пайда болуы осыған байланысты. Осынша ақпаратты аударма арқылы Басқа аудиторияға сәйкес жаңғыртудың тиімді жолы қандай болмақ деген сұрақтың туындауы заңды. Әрине, мұндай еңбек аудармашыдан тыңғылықты ғылыми-теориялық дайындықты, ұлттық өнер мен әдебиет туралы байыпты фондық білім мен білікті талап ететіні белгілі. Ақын шығармаларындағы этномәдени ақпараттың түрлері мен сипаты әлі күнге дейін арнайы сөз бола қойған жоқ. Демек, Абай шығармаларын этнологиялық тұрғыдан талдаудың, этномәдени мазмұны мен пішінін арнайы қарастырудың берері көп. Өткен ғасырдың ортасына дейін Абайдың шығармашылығына деген қызығушылық аудармашылар тарапынан аздау болғаны мәлім. Оның себептері жөнінде біршама айтылған. 60- жылдардағы қоғамдағы рухани ахуалдың жандануы аударма саласына да оң әсер етті. Соның бір мысалы ретінде 1986 жылы «Простор» журналы халқымыздың ұлы ақыны Абайдың бірнеше өлеңдерін орыс тіліне аударуға конкурс жариялағанын айтуға болар. Бәйгеге оннан астам көрнекті аудармашылар мен ақындар қатысқан. Олар: М.Налимов, З.Пахарукова, Муравей, Ю. Гдовский, В. Костин, Драгоман, В. Киготь және т.б. Айта кететін бір жайт бар, жоғарыда келтірілген есімдердің барлығы - бүркеншік аттар, яғни псевдонимдер екенін есте ұстау қажет, өйткені байқаудың шарты осындай болған.

Ұлы Абайдың мазмұны терең, этномәдени ақпаратқа толы, пішіні «тілге жеңіл, жүрекке жылы тиетін» өлеңдерін өзге тілдерде сөйлетудің үлкен шығармашылық еңбекті қажет ететіні көптен айтылып жүр. Әсіресе ақын өлеңдерінің көп мағыналылығы мен көп қабаттылығы - аудармашыларды толғандыратын өзекті мәселелердің бірі ғана емес, бірегейі. Ендеше, ұлттық әдебиеттің осындай жауһарларын өзге тілдерге түпнұсқаға барабар деңгейде аудару - егемен ел үшін бүгін де аса зәру мәселе. Ал аударма мәтінді өзге әдебиеттің өз туындысына айналдыру оңай емес, ол үшін өлең өзегіндегі ұлттық ой- толғамдардың бары мен нәрін сақтап тәржімалауға тырысу аса маңызды. Бұл - әрбір ұлттық сөз өнерінің әлем әдебиетіне қосқан үлесін айқындаудың көрсеткіші, әрі оның таралу кеңістігін кеңейту мақсатында қолданылатын қарапайым қағида. Поэзиялық мәтін өзінің жанрлық құрылымымен, күрделі поэтикалық синтаксисімен, сан алуан дискурстық болмысымен, астарлы мән-мағынасымен ерекшеленеді, олар шығарманы түсіну мен аударуда көп қиындық туғызады. Яғни Абай өлеңдерінің түпнұсқаға сәйкес тәржімеленуі үшін бүкілодақтық бәйге жариялануының бір ұшығы осында жатқандай. Мазмұн тереңдігі, өлең құрылысының шеберлігі, тілдік қорының байлығымен ерекшеленетін Абай өлеңдерін аудару - тәржіман тарапынан аса жауапкершілікті, шығарма деңгейіндегі кәсіби дайындықты талап ететіні заңдылық. Сонда ғана ол өз бояуына қаныққан ұлттық асыл сөздей көрінер, ал аударма мәтіннің өз оқырманына эстетикалық әсері түпнұсқаға теңдес болғаны абзал. Сол себепті ХХ ғасыр ортасында республиканың аударма саласындағы айтулы құбылыстардың біріне айналған осы үдеріске талдау жасап, арнайы тоқтала кетуді жөн көріп отырмыз.

Бәйгеге Абайдың «Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап» деген өлеңінің орыс тіліндегі бірнеше аудармалары ұсынылған екен. Сол кезеңдегі әдеби сында негізінен ағартушылық-дидактикалық сарында жазылған деп бағаланған осы өлеңнің аудармаларын салыстыра талдау, ондағы этномәдени ақпаратты аудармашылардың түсінуі, түсінуі, бағалауы мен талқылауының барысы мен нәтижелерін жүйелі қарастырудың қисыны бар.

Сөз өнерінің тегі ретінде поэзиялық мәтіннің табиғаты, бітімі, құрылымы мен тілдік белгілерінің қызметі ерекше болатыны белгілі. Прозада авторлық баяндау, суреттеу мен бейнелеу барысында сөйлемдердің, сөздердің құрылымдық, өлшемдік, қисындық сабақтастығы мен тұтастығы ерекше қызмет атқарады. Ал поэзия аудармашысынан автор қолданған ұлттық концептінің ақпараттық әлуетін ғана беріп қоймай, өлеңнің поэтикалық құрылымының, яғни ырғағының, эвфониясының, әуезділігінің, ұйқасының, мәтін семантикасының аударма тілдегі эквиваленттерін іздеп табу талап етіледі. Сонымен

қатар түпнұсқа мәтін оқырманға қандай эмфатикалық немесе эмотивтік әсер етсе, аударма мәтіннің де өз оқырманына тигізетін әсері соған лайық болуы тиіс деген пікір бар. Поэзиялық шығарманың аударылуы әдетте өлең компоненттерін реструктуризациялаудан басталмақ, тілдік компоненттердің, семантикасының, поэтикасының, тіл иерархияларының арасындағы жүйелі қатынастарды табу әр элементтің көркемдік қызметін анықтауға жалғасады, соңында осы қатынастарды аударылатын тілдің поэзиялық жүйесіне бейімдеу мен лайықтау жұмысы атқарылады.

Абайдың «Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап» деген өлеңі - медитациялық ыңғайда жазылған, ал құрылымы мен өлшемі - 4 тармақты, 11 буынды, 3 бунақты қара өлең ұйқасы. Салыстыра талдауға қолайлы болу үшін мәтінді толық беруге тура келді:

Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап,
Әуре етеді ішінде қулық сақтап.
Өзіңе сен, өзінді алып шығар,
Еңбегің мен ақылың екі жақтап.

Өзінді сенгіштікпен әуре етпе,
Құмарпаз боп мақтанды қуып кетпе.
Жұртпен бірге өзінді қоса алдасып,
Салпылдап сағым қуған бойыңа еп пе?

Қайғы келсе қарсы тұр, құлай берме,
Қызық келсе, қызықпа, оңғаққа ерме.
Жүрегіңе сүңгі де, түбін көзде,
Сонан тапқан шын асыл, тастай көрме.

Жоғарыда айтып кеткендей өлеңде толғаныс, ойталқы, пікірталасқа шақыру сарындары байқалып тұр. Автор ниеті ауқымды, ұстанымы айқын, ойы терең. Мағынасы көп қабатты, мәні астарлы. Демек, тәржіман тезіне түсетін "Құмарпаз болу, әуре ету, қуып кету, қоса алдасу, салпылдап сағым қуу, қарсы тұру, құлай бермеу, қызығу, оңғаққа ермеу, жүрекке сүңгу, түбін көздеу, асылды табу, оны тастамау" сияқты мінез-құлықтың, іс-әрекеттің динамикасын көрсететін тіркестердің структуралық қызметі сан қилы. Енді осы адам өмірі мен психологиясының Абай назар салған қазақы көріністерінің аудармашылық интерпретацияларына көңіл қоялық. Алғашқылардың бірі болып ұсынылған М. Налимовтың тәржімесі көпшілікті өзіндік ізденістерімен қызықтырған еді:

Тем, кто льстит, не доверяйся никогда,
Хитрость лстящего-несчастий череда.
Верь себе лишь, и на верную дорогу
Труд и разум тебя выведут всегда.

Оплошав, не стань святою простотой,
Не гонись стремглав за славой пустой,
Не к лицу, себя обманывая, мчатся
Суетливо за несбыточной мечтой.

Не склонись, не упади в лихие дни,
В буйной радости себя урони.
И на дне своей души, коль дна достанешь,
Ты сокровища отыщешь, -сохрани!

Өлеңнің орыс тіліндегі осы тәржімасы қара өлең ұйқасымен берілген. Түпнұсқада өлең өне бойында он бір буынды болып келеді, ал орыс тілінде әрбір шумақтың үшінші тармағы он екі буынмен берілген. Бунақ сандары сақталған, яғни екі нұсқада да үш бунақты. Абай өлеңінің қазақы өлшемі орыс поэзиясының метрлік өлшемдері анапест және ямбпен берілген. Түпнұсқадағы екінші және үшінші шумақтардағы жұмсақ клаузула орысшада сақталмаған, қатаң клаузуламен берілген. Аударушы түпнұсқадағы «Әуре етеді ішіне қулық сақтап» (1-шумақ, 2-тармақ) деген жолдарды – «Хитрость лстящего-несчастий череда» деп аударған. Орысша тармақты қазақшаға қайта аударсақ, «Мақтаушының қулығы - бақытсыздық тізбегі». Әрине, жіті қараған көзге көрініп тұрғандай, түпнұсқаның терең ойы дәл берілмеген, «Несчастий череда» тіркесін Абайдағы «әуре етеді» деген тіркестің мағынасына баламалап аударса керек, бірақ «әуре» сөзі мен «несчастий череда» сөз тіркестерінің мағыналық ауылдары алыс жатқанын оқырман сезіп отырған болар. «Хитрость

льстящего» бұл түпнұсқаға эквивалентті болатын ырғақтық-метрлік матрица алу мақсатында ақпараттың белгілі бір бөліктерін іріктеп алып, бос қалған мағыналық кеңістікті өз жанынан ой қосу арқылы толтырады. Орыс тіліндегі бірінші шумақ, үшінші тармақтағы «верная дорога» тіркесі беретін мағына Абай өлеңінде кездеспейді, оның орнына түпнұсқадағы «екі жақтап» деген тіркестен туатын күрделі мағына аудармада жоқ. Құбылысты, ой иірімдерін, өмір суреттерін образды бере білудің бір бөлшегі-іс пен әрекеттің жанды үдерісін бейнелеу, оқырманға шығармасындағы идеяны қалтқысыз түйсінтіп, дір еткізіп көз алдына әкелу, яғни дискурс арқылы жанды сурет салу - Абай өлеңдерінің табиғатына тән. Соның дәлелдерінің бірі осы өлеңдегі «өзінді алып шығар еңбегің мен ақылың екі жақтап» деген жолдарда Абай ақыл мен еңбекті тірі жан иесіне балап кейіптеу арқылы нақты бейне сомдаған. Абай шығармашылығының терең поэтикалық иірімдерінің бір ұшығы осында жатыр. Ал М.Налимов аудармасында бұл сурет жоқ. Тек «Труд и разум тебя выведут всегда» деген тәржіманың көркемдік мәні Абай өлеңінің мағынасынан аулақтау, ауызекі сөз тіркесі қалпынан шыға алмаған, қатардағы хабарлаумен шектелген. «Разум» сөзінің қазақша баламасы «сана» немесе "пайым". Бұл жерде лексикалық трансформация онша орынды еместей. Баламалықтың деңгейі төмендеу. Ал Абай поэзиясының құдіреті - қарапайым шындықты көркемдік-эстетикалық деңгейде оқырманға адам таң қаларлық әдемілік пен көркем дәрежеде ұсынып, биік өнер қатарына қосуында ғой. Аударма нұсқада екінші шумақтың бірінші тармағындағы «Оплошав, не стань святою простотой» деген жолдың мазмұнын түпнұсқадан көре алмайсыз, көзі қарақты аудармашы ол жерден «Өзінді сенгіштікпен әуре етпе» деген жолдардан аңғал, аңқаулау ұлттық қаракерді табар еді. Біздіңше, осы жолдардағы этномәдени ақпаратқа жете мән берілмеген. Осының орнын толтыру мақсатымен тәржіман өз жанынан бүтіндей бір ой қосып жіберген. Осы шумақтың соңғы екі тармағы:

«Жұртпен бірге өзінді қоса алдасып,
Салпылдап сағым қуған бойыңа еп пе?»
Орыс тілінде былайша берілген:
«Не к лицу, себя обманывая, мчатся
Суетливо за несбыточной мечтой»

Абайдағы «өзің ойланп, ақылға салып көр, айтшы» деп ой бөлісуге шақырған авторлық ниет жоқ, көңілінде сәулесі бар адамға бұлтартпас шындықты алдына дөп қойып, әкеліп беріп отырған ой орысшада тағы да жоқ. Айта кететін тағы бір маңызды нәрсе – Абайдағы «Салпылдап сағым қуу, қызық келсе қызықпа» деп аллитерация арқылы әдемі беріліп тұрған тіркестерге ерекше назар салу - тек қана Абай мұрасын аудару барысында емес, жалпы қазақ поэзиясының басқа тілдерге аударылу процесінде толық іске аспай келе жатқаны - қынжылтатын жайт. Түпнұсқада дыбыстық және ырғақтық үйлесім арқасында көрініс беретін тілдің қырлары аударма тілінде жатық беріле алмайтындығының бұл тағы бір мысалы. Қорытындыласақ, М. Налимов аудармасы – Абай шығармасының көркемдік деңгейін, этномәдени ақпараттың көбін терең түсінбегеннің бір парасы. Аударма үлгілеріне бақсақ, мұны семантикалық бағытты ұстанған аударма деп бағалаған жөн сияқты, яғни ол – көркем аудармада алдымен мазмұн мен мағынаны сақтауға тырысу. Әрине, мұнда мазмұндық ақпарат бірінші орынға шығарылады. Ал мазмұндау үрдісі көбінесе еркін аудармаға тән. М. Налимовтың аударма жасаудың денотативтік тәсілін қолдануға тырысқаны көрініп тұр:

Журналға жарияланған аудармалардың ішінде көзге түсетіндердің бірі- Драгоман аудармасы (Простор – 1986, №7, 107 бет).

Верить людям, что хвалят тебя, не спеши,
Станет мукой твоей хитрость лстивой души.
Верь себе, и тогда две опоры с тобой –
Труд и ум, – с ними путь свой земной соверши.

Бойся жизнь легковерием себя омрачать,
Жажда славы томит – с ней умей совладать.
Если вместе со всеми поверил в обман
И как все суетлив, ты не всем ли под стать?

Горе злое придет – не клонись перед бедой,
Радость душу пьянит – ты останься собой.
В сердца глубь погрузись, его тайны познай,
Чистый перл там найдешь, и огныне – он твой.

Аудармада Абай өлеңі он екі буынды, үш бунақты, қара өлең ұйқасымен өрілген. Орысша өлең өлшемі – анапест. Аударма еркін тәсілмен жасалған. Мысалы, «Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап»

деген алғашқы жолдың мәні орыс тілінде «Верить людям, что хвалят тебя, не спеши» деп нақты беріліп тұр, ал аудармада «верить не спеши» деп жұмсартылған. «Әуре етеді ішіне кулық сақтап» деген ақынның күрделі ойының этномәдени ауқымы, психологиялық болмысы Драгоман аудармасында «Станет мукой твоей хитрость лстивой души» деп беріліп, автор ойы жалпыға емес, жалқыға ғана айтылып тұрғандай әсер қалдырады. Абай «мақтаушы жанның қулығы» деп атап көрсетпеген. «Өзің сен, өзінді алып шығар, еңбегің мен ақылың екі жақтап» деген жолдарда динамика бар. Орысшадағы «Верь себе, и тогда две опоры с тобой – труд и ум, – с ними путь свой земной соверши». Абай өлеңіндегі іс-әрекет ауқымы аудармада жоғалған, оның орнына біз орыс тілді оқырманның өзіне де түсінуге ауыр өлең жолдарындағы үзік-үзік ойларды оқимыз. Көркем аудармада осы тектес типологиялық кемшіліктер мен қателіктерді болдырмаудың амалдары көп, тек іздей білу керек. Қысқаша қорытындыласақ, Абайдың ой тереңдігі, тіл көркемдігі, күрделі философиялық тұжырымдары бұл аудармада да көріне бермейді. Аудармадағы кемшіліктердің бір парасын мынадай мысалдардан байқауға да болады. «Қызық келсе, қызықпа, оңғаққа ерме» - «Радость душу пьянит – ты останься собой». «Қызық» сөзінің мағынасын Абай бұл жерде «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат» деген осы сарындас өлеңіндегі «ойынға», «Адам болам десеңіз...» деген өлеңіндегі «өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ» деген ақылмен аңдамаған адамның санасын тез улайтын «қызық» туралы айтып, терең мәні бар бірнеше ұғымдарды бір сөзбен айтып жеткізеді. Ал орысшада «Радость» болып берілген. «Радость» сөзінің баламасы «қуаныш», ал қуаныш сөзі тек жақсы мағынада ғана айтылатынын аудармашы аңдау керек еді. Біздің ескерте кететін жайтымыз – аудармашылардың орыс тілділігіне қарамастан, олардың Абай шығармашылығының өне бойындағы «толық адамды» бейнелеуге деген ниетіне мән бермеуінен туындап отырған олқылықтар сияқты, яғни бұл мысалдар аудармашылардың тәржімге кірісер алдындағы дайындығының кемшілігінің нәтижесіндей. Абай сияқты күрделі шығармашылық тұлғаның туындыларын тәржімелеу аса жауапты іс екенін жан-жақты пайымдап алған адамның жетістігі мол болмақ. Әрине, ақын өмірі, қазақ тұрмысы, замана аужайына қатысты фондық ақпаратты білу, түсіну мен талқылаудың берері мол екені естен шықпағаны дұрыс. Аудару барысында тек өзі аударып отырған өлеңді ғана түсінуге тырыспай, Абай шығармаларындағы өзара үндестікті, сабақтастықты, ықпалдастықты ескерудің аудармаға тигізер оң әсері жетерлік. Аударма мәтіндерде ақынның өзі ерекше мән берген танымдық, тағылымдық, эстетикалық күрделі ұғымдардың қарапайым баламалармен берілуі де тәржіман талқысының тайыздығының көрінісіндей.

Прозалық аудармада түпнұсқа идеясын беру үрдісінде тікелей тілдік сәйкестікке ұмтылудың өзін-өзі ақтамайтыны туралы аз айтылмаған, ал поэзиялық шығармада тілдік элементтердің сәйкестігі, әуезділігі, ішкі және сыртқы гармониясы сияқты аса маңызды критерийлер бар. Оған қоса тілдер арасындағы айырмашылықтар, өлең өлшеміндегі ұлттық дәстүрлі белгілердің сақталуы сияқты талаптар поэзиялық мәтінді аударуға деген талапты күшейте түсетіні тағы бар. Демек, өлең аудармасының қиындығы аз емес. Орыс поэзиясындағы дәстүрлі өлең құрылысы силлабо-тоникалық екені мәлім, ал қазақ тілінің өлең құрылысы негізінен силлабикалық өлшемдерге тәуелді болып келеді. Бұл - поэзиядағы ерекше функциясы бар ырғақ, ұйқас, эвфония, лұғат сияқты компоненттердің көркемдік үлесін беруде біршама қиындықтар тудыратын құбылыс. Сондықтан да аудармашылар көбінесе өрнегі мен өлшемінен гөрі негізгі мазмұн жүйесі мен мәнмәтіндік ақпараттар легін сақтап қалуға тырысады. Біз талдап отырған Абай өлеңдерінің аудармаларында да дәл осыған сәйкес жайттар байқалады. Дегенмен де екі тілдегі өлең өлшемдерін салыстыра отырып, Ю. Нейман аудару барысында Абайдың қара өлең өлшемімен жазылған шығармаларына орыс тіліндегі ямб өлең өлшемі жақынырақ келетінін атап өткен болатын. Кейін де бұл тәсіл өзін-өзі ақтап келді. Соның бір мысалы Ю. Гдовский (Простор – 1986, №7, стр-93) тәржімасы:

Не верь дьстицам, их похвалы – обман,
Поток их лживых слов – один туман.
Верь самому себе, ошибок избежишь,
Коль ценишь труд и ум природой дан.

Не всех одаривай доверием своим
И не гонись за славой, слава – это дым.
К лицу ль тебе обманывать себя,
Несясь в толпе за воздухом пустым?

В беде мужайся, выстоять сумей,
А если радость – сдержан будь и в ней.
Прислушайся к себе, проникни в глубину,

Жемчужину найдешь – ее терять не смей.

Бұл аударма қарастырылған тәржімалардың ішіндегі түпнұсқаға салыстырмалы түрде ең жақын нұсқа екенін айта кету керек. Зинаида Пахарукованың аудармасы да назар аударарлық (Простор – 1986, №6, стр -116):

Не верь хвале, какая б ни была –
Хитрит с тобой любая похвала.
В себя поверь – глядишь, не подведут
Тебя твои раздумья и дела.

Не бейся на потребу большинства
В силках тщеславия, ли и хвастовства
К лицу ль тебе, как многие, превращать
Свой праздник жизни в призрак торжества?

Беда придет – быть твердым научись,
Придет удача – счастьем не кичись.
Познай себя, и в глубине души
Мерзанием смысла жизни заручись.

Аталмыш тәржіман «Хвала» сөзін өлеңнің басты элементі етіп алған. Абайда да солай, бірақ Абай айтып тұрған «жұрт» - ішіне кулық сақтаған кулар, екіжүзділер екенін анықтап тұр, ал Ю. Гдовский бұл ұғымды «льстецы» деген бір сөзбен беріп, Абай ойын өзінше нақтылайды. З. Пахарукова мен Ю. Гдовский аудармаларының ұқсастықтары: «Бойыңа еп пе?» деген тіркесті «к лицу ль тебе?» деп риторикалық сұрақ түрінде беруі.

«Жұртпен бірге өзінді қоса алдасып,
Салпылдап сағым қуған бойыңа еп пе?»
Ю. Гдовский:

«(Не гонись за славой, слава – это дым.)
К лицу ль тебе обманывать себя,
Несясь в толпе, за воздухом пустым?»
З. Пахарукова:

«К лицу ль тебе как многие превращать
Свой праздник жизни в призрак торжества?»

Абайдың сезімі мен айтпақ ойын, ең бастысы, дидактикалық сарынын біз Ю. Гдовский аудармасынан біршама сезіне аламыз. Екі аударманың тағы бір ұқсастығы соңғы екі жолда тұрғандай:

«Жүрегіңе сүңгі де, түбін көзде,
Сонан тапқан – шын асылғ тастай көрме».

«Прислушайся к себе, проникни в глубину,
Жемчужину найдешь – ее терять не смей.»

Еркін аударылған аударма нұсқаларының қатарына сонымен қатар В. Киготь, Ю. Гдовский, Муравей, З. Пахарукова аудармаларын жатқызуға болады. Мысалы, В. Киготь аудармасы:

Сладких слов на свете много,
Так и что ж?
В них под час горька начинка –
Чем не ложь?
Труд да ум твой – две опоры, два крыла,
В них поверишь, как в себя, -
Не пропадешь.

Искушению потворствовать в толпе
Предпочти соблазн прислушиваться к себе,
Только это к человеку и к лицу
До конца быть верным собственной судьбе.

Там в глубинах бытия, в тебе, во мне,
В створках сердца, погруженная на дне
Ждет жемчужина, мерцающая...

Обретешь –

Н и в пучине, ни в огне
Не пропадешь.

Абай өлеңіндегі этномәдени тірек ұғымдар мен ұлттық концептілердің денінің әр аудармашының өз ұғымымен берілгендігіне көз жеткіздік.

Аудармашылардың фондық ақпараттарға жете үңілмегені, Абайдың ақындық қуаты мен шеберлігіне лайықты мән бермегені сол кезеңде атап көрсетілген болатын. Қорыта айтсақ, бұл конкурс нәтижесі Абай өлеңдерін өзге тілдерге аударудың ерекшелігін, қиындығын көрсетіп қана қойған жоқ, сонымен қатар сол кезеңде тәржіманға қойылатын талап деңгейі де белгілеп бергені анық. Ақын поэзиясын түсіну мен аудармашылық интерпретация тәржіманнан мол дайындықты, ыждаһаттылықты, шығармашылық сергектікті талап ететінінің айқын дәлелі осы конкурс нәтижесі еді. Аудармашылардың этномәдени маркерлерге, әсіресе стереотиптер мен шаблондарға жеткілікті дәрежеде мән бермегенінің аударма сапасына кері әсері байқалды. Қазақ әдебиетінің үздік туындыларын әлем оқырмандарына таныстыру үшін осындай орнықты үрдісті жалғастыруды қазіргі газет, журналдардың қолға алғаны игілікті іс болар еді. Ұлттық поэзияны аудару сапасы ондағы этномәдени ақпараттың барынша толық берілуіне тікелей тәуелді екенін тағы да еске салмақпыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Hall E. The silent Language.- Breenwich. Fawatt.1999.
2. Овшиева Н. Стереотипы сознания как составляющие образы мира.- -Казань.1997.

THE IMPACT OF ABAI TO THE DEVELOPMENT OF PHRASEOLOGY AND A PERIPHRAIS AS A BRANCH OF IT

S.T. Kalysb

2-year master student

Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan

Түйін. Мақалада перифраз қазақ тілінде ерекше экспрессивтік – эстетикалық қызмет атқаратындығы және оның қолданылу аясы туралы айтылады. Оның ерекшеліктеріне шолу жасалынады. Перифраз фразеологияның бір бөлігі ретінде зерттеліп, Абайдың фразеология саласының дамуына қосқан үлесі туралы және оның жалпы қазақ тілінің сөздік қорының кеңеюіне септігін тигізгендігі қарастырылады.

Резюме. В статье говорится об особой выразительно-эстетической функции перифраза в казахском языке и делается обзор на особенности перифраза и касательно его применения. Перифраз рассматривается как часть фразеологии, а также вниманию читателя представляется вклад Абая в развитие фразеологии и в расширение словарного запаса казахского языка.

Abstract. The article speaks about the special expressive aesthetic function of periphrasis in the Kazakh language and reviews the features of the periphrasis and its use. Periphrasis is considered as part of phraseology, and also article represents the contribution of Abai to the development of phraseology and to the expansion of vocabulary of the Kazakh language.

In literature, including in poetry, the word is not always used in their explicit (general linguistic) meaning. They vary for different purposes, change, add hues, specialize or expand their basic linguistic meaning, but this phenomena and changes are not done anyhow, they are made according to certain laws and norms of language. Use of such words and phrases will enhance the artistic level of the composition; help to differentiate various events, phenomena, or any other thing and also help to give a different color. Among these artistic means, the “*periphrasis*” also has a special place. I.V. Arnold stated such phrase in his work “The Rhetoric of Guerin’s”: “No one, I think, will doubt that the periphrasis contributes to the elevation of speech. Similar to the fact that in music the main tone sounds more pleasant due to the so-called consonance, so the periphrasis often echoes the main word and rather contributes to the overall beauty”.

Periphrasis is a standard language unit and belongs to the branch of phraseology. A periphrasis is a descriptive turn of speech that can be used instead of any word or combination of words. In the linguistic and literary criticism stylistics there are a lot of works devoted to periphrasis, but the relevance of the linguistic analysis of this phenomenon is indisputable. On the basis of the scientific literature, the periphrasis can be

ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ АУДАРМА ІСІ			
24	<i>Цзян Вэнь Г.Қ. Қазыбек</i>	РЕЦЕПЦИЯ ТВОРЧЕСТВА СТИВЕНА КИНГА	89
25	<i>M.S. Ongarbayeva, R.M. Tayeva, T.P. Kolesnikova,</i>	METEOROLOGICAL LEXIS OF ENGLISH LANGUAGE IN THE LEXICOGRAPHIC ASPECT	92
26	<i>Қ. Нұрболат</i>	АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ «ҚАРА СӨЗДЕРІНІҢ» ҚЫТАЙ ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУЫ ТУРАЛЫ	96
27	<i>Д. Ахмедова Г.Қ. Қазыбек</i>	КРАТКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ ПОЭМ ДЖОРДЖА ГОРДОНА БАЙРОНА НА КАЗАХСКИЙ И РУССКИЙ ЯЗЫКИ	99
28	<i>Лю Цяни Ә.Ж. Байелі Н.Б. Сапарбаева</i>	ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА КИТАЙСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ НА РУССКИЙ ЯЗЫК	103
КӨРКЕМ АУДАРМА ЖӘНЕ КОМПАРАТИВИСТИКА			
29	<i>А.Қ. Қазыбек Г.Д. Айтжанова</i>	ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПЕРЕВОД - ФАКТОР СБЛИЖЕНИЯ СТРАН И КОНТИНЕНТОВ	107
30	<i>Г.Қ. Қазыбек К. Коч А. Арипов</i>	С.А. АКСЕНОВА-ШТЕЙНГРУД АУДАРМАЛАРЫ	110
31	<i>Ә.Д. Болат Г.Д. Жалғасбаева</i>	КӨРКЕМ ШЫҒАРМАДАҒЫ ДИАЛОГ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ АУДАРЫЛУ ТӘСІЛДЕРІ	113
32	<i>М. Еркін</i>	АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТҮРАҚТЫ ТІРКЕСТЕРДІ ҚЫТАЙ ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУЫ	117
33	<i>З. Қосанова Ә.С. Тарақов</i>	ҚАЛИЖАН БЕКХОЖИН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ КӨРКЕМ АУДАРМАСЫ	119
34	<i>Тун Шэньюй</i>	ОЦЕНКА «ДЕТСТВА»	126
35	<i>А. Meirambayeva S. Ashimkhanova</i>	JACK LONDON'S NATURALISTIC VIEWS IN WHITE FANG	127
36	<i>А. Бекболат</i>	«АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫНДАҒЫ ПЕЙЗАЖДЫҚ СУРЕТТЕМЕЛЕРІНДЕ ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ҚОС СӨЗДЕРДІҢ ОРЫС-АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНЕ АУДАРЫЛУЫ	129
37	<i>А.Е. Канашева</i>	АНТОН ЧЕХОВТЫҢ «ДЕТВОРА» ӘНГІМЕСІН ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ АУДАРМАЛАРЫМЕН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	133
38	<i>А. Болат</i>	ДЖЕК ЛОНДОН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИ АУДАРМАСЫНДАҒЫ МАҢЫЗЫ	135
39	<i>Б. Даутова Т. Есембеков</i>	КӨРКЕМ МӘТІНДЕГІ ЭТНОМӘДЕНИ МАРКЕРЛЕРДІ АУДАРУ ТӘСІЛДЕРІ	139
40	<i>S.T. Kalysh</i>	THE IMPACT OF ABAI TO THE DEVELOPMENT OF PHRASEOLOGY AND A PERIPHRAIS AS A BRANCH OF IT	145
41	<i>А. Orazkhanova</i>	TRANSLATION METHODS OF ETHNOCULTURAL VOCABULARY IN EPIC POETRY «THE PATH OF ABAI» BY MUKHTAR AUEZOV IN THE RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGES	147
ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ			
42	<i>Г.Ә. Дәмен</i>	РОЛЬ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	150
43	<i>N.Z. Tussupova J.E. Sagimbayeva</i>	DISTANCE LEARNING: ROLE AND SIGNIFICANCE IN THE EDUCATIONAL SYSTEM	153

44	<i>Zh. K. Mirzabayeva, A. Bolatbekova</i>	THE ROLE OF INTERNET RESOURCES IN FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	157
45	<i>Л.А. Булекбаева</i>	ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҒЫНДА ИНТЕРБЕЛІСЕНДІ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	160
46	<i>L.A. Bulekbayeva</i>	THE WAYS OF DEVELOPING STUDENTS' SPEAKING SKILLS	163
47	<i>B.N. Naubay, Zh.Zh. Kuzembekova</i>	MULTILINGUALISM AS ONE OF THE PRIORITIES OF MODERN EDUCATION	165
48	<i>Ш.М. Макамаева</i>	КОММУНИКАТИВНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ	169
49	<i>E.K. Bekturova</i>	USING FILMS IN ENGLISH LESSONS	173
50	<i>A. Kabdollanova, A.T. Taspayeva</i>	WEB QUEST TECHNOLOGY AS A TOOL OF FORMATION STUDENTS' PROJECT-RESEARCH COMPETENCE	176
51	<i>G.S. Suleimenova</i>	NOT ONLY TEACHING BUT UPBRINGING A YOUNG GENERATION OF THE COUNTRY	179
52	<i>M.S. Kaliyeva</i>	NEURO-LINGUISTIC PROGRAMMING AND FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION	181
53	<i>Л. Мұсалы</i>	АУДАРМАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	183
54	<i>Г.Қ. Қасымқын М. Б. Үмбетбаев</i>	САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ ТАНЫМДЫҚ-ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ	185
55	<i>A.K. Dairabekova</i>	THE PROBLEMS OF TRAINING GEOGRAPHY TEACHERS WITH TRANSITION TO THE TRILINGUAL EDUCATION	188